

2. Волік Н. Педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту дитини дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2022. № 2 (29). С. 162–169.
3. Голота А. С. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників: практичні рекомендації. Психолог дошкілля. Київ, 2019. С. 18–23.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2019. 512 с.
5. Дерев'яно С. Теоретико-методологічні аспекти цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту. Теорія і практика сучасної психології. 2016. № 1. С. 12–15.
6. Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» / ред. кол. : І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, Л. В. Засекіна та ін. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. Вип. 4. С. 196–205.
7. Voshkolup H., Zhylin M., Hlavinska E., Karpova D., Potapchuk Y. Emotional Intelligence as a Means of Overcoming the Consequences of Psychological Trauma - An Educational Study. Cadernos De Educação Tecnologia E Sociedade. 2024. Vol. 17(se5). P. 84–96. URL: <https://brajets.com/brajets/article/view/1786> (date of access: 07.11.2025).

Павлюк Аліна

Науковий керівник – доц. Сіткар Віктор

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ БАТЬКА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ-ДІВЧАТ

Сучасний етап соціального розвитку характеризується значним впливом цифрових технологій, медіапростору та соціальних мереж на психіку підлітка. Проте, незважаючи на ці зовнішні фактори, наукове співтовариство продовжує розглядати сім'ю як ключове середовище особистісного формування. Саме в сімейному колі закладаються основи світогляду, ціннісної орієнтації, емоційної регуляції та моделей міжособистісної взаємодії. У сучасному суспільстві спостерігається поширення нетрадиційних форм сімейного устрою – від моносімей до свідомого відмовлення від дітей (childfree). Ці тенденції ставлять під сумнів традиційні уявлення про родинні ролі, зокрема про функції батька.

Особливу актуальність дослідження ролі батька набуває на тлі повномасштабної війни, що спричинила радикальну трансформацію сімейної структури в Україні. Зростає кількість неповних сімей, у яких діти виховуються без участі батька з різних причин – від мобілізації до загибелі або змін у побутовому устрої. Історично батько сприймався переважно як годувальник і дисциплінарна інстанція, а його роль у емоційному супроводі дитини залишалася недооціненою. Проте сучасні психологічні концепції підкреслюють, що батько – це не лише авторитет, а й активний учасник виховного процесу, який прямо впливає на становлення емоційної сфери та самосвідомості дитини.

Для дівчини-підлітка батько виступає первинною моделлю чоловічої ідентичності. Його ставлення формує основи самооцінки, впевненості та моделей взаємодії з чоловіками в майбутньому. Недостатність емоційного контакту, гіперконтроль або емоційна відгородженість з боку батька можуть призвести до розвитку тривожності, нестійкої самооцінки й ускладнень у побудові міжособистісних стосунків у дорослому віці. Спричинене цими обставинами

актуалізує необхідність теоретичного аналізу впливу батьківського ставлення саме на дівчат підліткового віку.

Мета цього дослідження полягає в узагальненні теоретичних підходів до розуміння соціально-психологічних механізмів, через які образ батька впливає на формування особистісних характеристик дівчат у підлітковому періоді.

Методологічні засади дослідження та аналіз наукового контексту. Традиційно у психологічній науці основна увага приділялася впливу матері на психічний розвиток дитини, тоді як роль батька часто лишалася на периферії дослідницького інтересу. Проте починаючи з 1970-1980-х років у зарубіжній літературі спостерігається зростання числа праць, присвячених батьківству як соціальному й емоційному феномену. Особливо це стосується досліджень таких учених, як Р. Ронер, Р. Венеціано, П. Амато та Ф. Рівера, які системно аналізували зв'язок між емоційною включеністю батька та психосоціальними наслідками для дитини [7; 8; 9]. Їхні роботи стали каталізатором для переосмислення гендерних стереотипів щодо виховних функцій у сім'ї, а також сприяли розширенню розуміння батьківства як активного, а не лише формального компонента виховного процесу.

Об'єктом даного дослідження виступає особистісний розвиток дівчат у підлітковому віці, а предметом – вплив специфіки батьківського ставлення на формування їхньої самооцінки, емоційної стабільності та рівня соціальної адаптації. У якості методологічної основи використано положення таких теоретичних концепцій: теорії прив'язаності Дж. Боулбі, гуманістичного підходу К. Роджерса, соціально-когнітивної теорії А. Бандури, а також сімейної системної теорії, розробленої В. Сатир і М. Боуеном. Ці теорії дозволяють розглядати батьківський вплив у контексті міжособистісних взаємодій, ідентифікаційних процесів та структури внутрішнього «Я» підлітка.

Для емпіричного дослідження були застосовані такі інструменти: опитувальник «Моя сім'я» (Л. Вассерман), шкала самооцінки Т. Дембо-С. Рубінштейн, опитувальник «Підлітки про батьків» (С. Шафер) та методика діагностики емоційних станів Г. Айзенка. У дослідженні взяли участь 80 дівчат у віці 14-17 років, серед яких були представниці повних сімей, неповних сімей, а також ті, хто виховувався з нерідним батьком. Такий підхід дозволив диференційовано підійти до аналізу впливу різних моделей батьківського ставлення.

Результати аналізу сучасної наукової літератури підтверджують, що емоційне ставлення батька до дочки має фундаментальне значення для її психосоціального розвитку, особливо в підлітковому віці. Крім того, саме через взаємодію з батьком дівчина формує уявлення про чоловічий ідеал, що в подальшому впливає на вибір партнерів, типи комунікації та моделі інтимних стосунків. Це підтверджується дослідженнями, що підкреслюють зв'язок між якістю стосунків з батьком і рівнем самоповаги, соціальної відкритості та емоційної стійкості [2; 3].

Емпіричні результати та їх інтерпретація. Аналіз отриманих емпіричних даних підтвердив наявність статистично значущого зв'язку між якістю емоційного контакту з батьком

та рівнем самооцінки у дівчат-підлітків. Респондентки, які описували стосунки з батьком як довірливі, підтримуючі та емоційно насичені, демонстрували вищий рівень впевненості у собі, більш позитивне самосприйняття та здатність до конструктивної взаємодії з оточуючими. Ці дівчата менше піддаються впливу соціального тиску й активніше беруть участь у групових взаємодіях.

Навпаки, учасниці дослідження, що описували стосунки з батьком через призму емоційної дистанції, авторитаризму або байдужості, демонстрували підвищений рівень тривожності, нестійку самооцінку й внутрішню невпевненість. Багато з них відзначали труднощі у формуванні глибоких міжособистісних зв'язків, а також нахил до самооцінювання через зовнішню оцінку. Ці дані узгоджуються з положеннями теорії прив'язаності: стійка, безпечна прив'язаність до значимої фігури (у цьому випадку – батька) слугує основою для формування внутрішнього почуття безпеки, яке поширюється на інші сфери соціального життя.

Зв'язок між гіперопікою, автономією та формуванням ідентичності. Емпіричні дані також свідчать про те, що надмірний контроль або гіперопіка з боку батька можуть мати не менш негативні наслідки, ніж емоційна відгородженість. У дівчат, які зазнають постійного надзору чи психологічного тиску, спостерігається залежність від зовнішнього схвалення, ускладнення у прийнятті самостійних рішень та затримка в формуванні автономії. Такі підлітки часто уникають ініціативи, бояться помилок і відчувають внутрішній конфлікт між бажанням самовираження та потребою задовольнити очікування батька.

Водночас у тих випадках, коли батько поєднує підтримку з повагою до особистісних меж дочки, формується здорова, зріла ідентичність. Такі дівчата демонструють здатність до емоційної саморегуляції, критичного мислення та конструктивного вирішення конфліктів. Це підтверджується дослідженнями, які вказують на те, що саме поєднання емоційної присутності та автономної взаємодії з батьком є найбільш сприятливим для психічного здоров'я підлітків [3].

Особливу увагу заслуговує дослідження В. Радчук, яка виявила статистично значущу кореляцію між відсутністю батька в ранньому дитинстві та раннім початком статевого життя серед дівчат-підлітків. У її вибірці дівчата з неповних сімей вдвічі частіше вступали в інтимні стосунки та мали вищий рівень небажаної вагітності до 17 років. Авторка пояснює це прагненням компенсувати емоційний дефіцит через сексуальне підтвердження – як спробу отримати турботу, увагу та визнання, яких не вистачало в родині [6, с. 232]. Крім того, такі дівчата частіше потрапляли у співзалежні відносини, де через низьку самооцінку втрачали здатність до здорового психологічного захисту та відстоювання власних меж.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі теоретичного аналізу й емпіричних даних можна зробити висновок, що батько відіграє системоутворюючу роль у психосоціальному розвитку дівчини-підлітка. Його емоційна присутність, підтримка та повага до автономії доньки прямо корелюють із формуванням стійкої самооцінки, емоційної стабільності й здатності до здорових міжособистісних стосунків. Навпаки, відсутність батька

або деструктивні моделі взаємодії (авторитаризм, байдужість, гіперопіка) збільшують ризик розвитку тривожності, низької самооцінки, залежних стосунків та раннього сексуального досвіду.

Важливо підкреслити, що вирішальне значення має не лише фізична присутність батька, а його якісна участь у житті дитини – саме це виступає ключовим чинником емоційного благополуччя підлітка. Батько, який слугує моделлю емоційної зрілості, поваги та надійності, закладає основу для формування у дочки здорової жіночої ідентичності й адекватних очікувань щодо майбутніх партнерських стосунків.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розширення вибірки за регіональною ознакою, врахування впливу воєнного контексту на трансформацію батьківських ролей, а також застосування якісних методів (глибинні інтерв'ю, фокус-групи) для більш глибокого розуміння суб'єктивного досвіду дівчат-підлітків, які виховуються без батька. Також перспективним напрямом є дослідження опосередкованих механізмів впливу батьківського ставлення – наприклад, через медіаторні ефекти самооцінки, емоційного інтелекту чи рівня психологічної гнучкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драган Т. С., Івашенко А. І. Образ батька в контексті проблеми самооцінки жінки дорослого віку. *Перспективи та інновації науки*. №11(16) 2022. С. 302-312. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2710> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Калашникова Ю. С. Роль батька в особистісному становленні дівчини-підлітка. URL: https://www.rusnauka.com/22_NIOBG_2007/Psihologia/25228.doc.htm (дата звернення: 11.11.2025).
3. Корнійчук В.О. Соціально-психологічні особливості стосунків у діаді «донька-батько». Кваліфікаційна робота. Запоріжжя. Запорізький національний університет. 2023. 41 с.
4. Кочарян А.С., Глущенко Л.В. Зв'язок образу батька з образом шлюбного партнера. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія»*. 2009. №842. Вип. 41. С.160-165.
5. Миропольцева Н.І., Амплєєва О.М., Хоржевська І.М. Вплив батьківських установок на статево-рольову ідентичність підлітка. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 31 (70) № 3 2020. С. 118-123.
6. Радчук В. М. Механізми вибору шлюбного партнера. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №. 2. С. 232-239.
7. Amato, P.R., & Rivera, F. Paternal involvement and children's behaviour problems // *Journal of Marriage and the Family*. 61. P. 375 – 384.
8. Rohner, R.P., & Khaleque, A. (2004). *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection* (4th Edition). Storrs, CT: Rohner Research Publications.
9. Veneziano, R.A., & Rohner, R.P. (1998). Perceived paternal warmth, paternal involvement, and youths' psychological adjustment in a rural, biracial southern community // *Journal of Marriage and the Family*. 60. P. 335-343.